

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Politologica XVII (2016)

ISSN 2081–3333

Danuta Kabat-Rudnicka

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Tożsamość narodowa jako czynnik kształtujący relacje pomiędzy Unią Europejską a państwami członkowskimi

Uwagi wprowadzające

Unia Europejska (dalej: UE) jest organizacją międzynarodową o szczególnym i wyjątkowym charakterze, posiada własny system prawny wzbogacony orzecznictwem Trybunału Sprawiedliwości (dalej: TS), wspólne instytucje, wypracowany system wartości, gwarantuje też podstawowe wolności i prawa jednostek, lecz przede wszystkim tworzy nowy, autonomiczny porządek prawny, którego podmiotami są nie tylko państwa, lecz także obywatele. Nie zmienia to jednak faktu, że to państwa pozostają suwerenami traktatów. Państwa – wysokie układające się strony, nie tylko powołały do życia Wspólnoty (a następnie Unię), lecz są inicjatorami zmian, wprowadzanymi następnie przez traktaty reformujące. Zatem to państwa odgrywają kluczową rolę w pogłębianiu procesów integracyjnych, państwa wraz ze swoimi strukturami politycznymi i konstytucyjnymi, systemami wartości oraz tradycjami i porządkami prawnymi znajdującymi oparcie w najwyższym akcie prawnym, jakim jest konstytucja, wraz z sądownictwem konstytucyjnym, którego zadaniem jest stanie na straży porządku konstytucyjnego¹.

Podstawowe zasady przyjęte przez UE, w tym zasady wypracowane przez TS, umożliwiają przenikanie prawa unijnego w porządku państw członkowskich. Zdaniem TS prawo wspólnotowe (obecnie unijne) ma przymiot nadrzędności, nie ogranicza się bowiem do pierwszeństwa. To z kolei prowadzi do sytuacji kolizyjnych pomiędzy TS, z jednej strony, a sądami konstytucyjnymi państw członkowskich, z drugiej. TS uzasadnia swoje działania potrzebą zapewnienia jednolitego stosowania prawa unijnego, podczas gdy sądy konstytucyjne utrzymują, że konstytucje narodowe posiadają najwyższy status, a ich zadaniem jest gwarantowanie właściwego ich wykonywania, stawiając tamę niekontrolowanemu przenikaniu prawa unijnego w krajowe porządki prawne. Początkowo sądy konstytucyjne odwoływały się do konieczności zachowania standardu ochrony praw podstawowych

¹ Państwa są niekwestionowanymi inicjatorami procesów integracyjnych, chociaż w coraz większym stopniu widoczny jest wpływ niezależnych instytucji jak: Komisja Europejska, Parlament Europejski, Trybunał Sprawiedliwości, a także Europejski Bank Centralny oraz niezależnych agencji regulacyjnych.

we Wspólnotach (następnie w UE), który odpowiadałby poziomowi ochrony, jaki jest gwarantowany w państwach członkowskich, następnie kwestionowały działania *ultra vires* instytucji unijnych, ostatnio zaś sądy konstytucyjne coraz częściej odwołują się do tożsamości narodowej w znaczeniu tożsamości konstytucyjnej.

Tożsamość narodowa na gruncie unijnym ma nieco inne znaczenie aniżeli to, jakie dyktuje tradycja narodowa. Jest ona rozumiana jako tożsamość konstytucyjna i kształtuje wzajemne relacje pomiędzy UE a państwami członkowskimi. Jednakże tym, co sprawia, że tożsamość narodowa jest tak bardzo akcentowana przez państwa członkowskie, jest fakt, że tożsamość narodowa, w znaczeniu nienaruszalnego jądra konstytucji państw członkowskich, stanowi zobowiązanie, które przyjęła na siebie Unia².

Na użytek niniejszego opracowania przyjęte zostały następujące tezy: po pierwsze, poszanowanie tożsamości narodowej w znaczeniu tożsamości konstytucyjnej stanowi zobowiązanie na gruncie prawa unijnego; po drugie, tożsamość konstytucyjna i odwoływanie się do niej przez sądy konstytucyjne kształtuje wzajemne relacje pomiędzy UE a państwami członkowskimi; po trzecie, szeroki zakres znaczeniowy pojęcia tożsamość narodowa sprawia, że jest ono użyteczną i pojemną formułą umożliwiającą państwom członkowskim skuteczną ochronę wartości konstytucyjnych, stawiając tamę przed niekontrolowanym przenikaniem prawa unijnego w krajowe porządki prawne; po czwarte, rdzeń konstytucyjny³, tj. niezbywalne suwerenne prawa państw członkowskich określają nieprzekraczalne granice dla procesów integracyjnych.

Kotwice ochrony ustrojowych podstaw państwa

Państwa uczestniczące w procesach integracyjnych, z jednej strony, godzą się na wspólne wykonywanie kompetencji (władzy) czy też na przekazanie, a nawet na 'zrzeczenie się' części suwerennych praw, z drugiej natomiast, podejmują

² Zob. opinia rzecznika generalnego Miguela Poiaresa Maduro przedstawiona 8 października 2008 roku w sprawie *Michaniki AE przeciwko Ethniko Symvoulío Radiotileorasis i Ypopyrgos Epikrateias* (sprawa C-213/07), gdzie w pkt. 31 czytamy: „(...) zachowanie tożsamości konstytucyjnej państw członkowskich stanowi obowiązek Unii Europejskiej. Obowiązek ten spoczywa na Unii od początku. Wynika on z istoty projektu europejskiego zainicjowanego na początku lat pięćdziesiątych, który polega na pogłębianiu integracji przy zachowaniu politycznej egzystencji państw”. Z kolei w pkt. 32 znajdujemy: „(...) z obowiązku poszanowania tożsamości narodowej państw członkowskich, również w wymiarze konstytucyjnym, nałożonego na Unię Europejską (...) wynika, że państwo członkowskie, w niektórych przypadkach i bezsprzecznie pod kontrolą Trybunału, może domagać się ochrony swojej tożsamości narodowej, aby uzasadnić odstępstwo od stosowania podstawowych swobód (...) Trybunał uznał bowiem wyraźnie, że ochrona tożsamości narodowej „stanowi uprawniony cel respektowany we wspólnotowym porządku prawnym” (...) Ochrona krajowej tożsamości konstytucyjnej może również dawać państwu członkowskiemu możliwość, w określonych granicach, ustalania własnego rozumienia słusznego interesu, który może uzasadniać ograniczenie któregoś z podstawowych swobód”.

³ Koncepcja rdzenia (jądra) konstytucyjnego odnosi się nie tylko do konstytucji narodowych, lecz także do prawa UE i obejmuje m.in. obywatelstwo europejskie, prawa podstawowe oraz zasadę demokracji (Sarmiento 2013: 177–204).

wysiłki, aby prawo unijne nie wkraczało w obszar zastrzeżony dla nich, innymi słowy, by zachowane zostały ustrojowe podstawy państwa. Zdaniem Krzysztofa Wójtowicza możemy mówić o tzw. materialnych kotwicach sądowej ochrony ustrojowych podstaw państwa, do których zaliczył: suwerenność, prawa podstawowe oraz tożsamość konstytucyjną (Wójtowicz 2012: 103–128). Z kolei polski Trybunał Konstytucyjny (dalej: TK) w orzeczeniu z 2010 roku odwołał się do tzw. kotwic normatywnych służących ochronie suwerenności, do których zaliczył: postanowienia art. 8 ust. 1 Konstytucji RP (Konstytucja jako najwyższe prawo Rzeczypospolitej), art. 90 Konstytucji RP (procedura dotycząca związania się Rzeczypospolitej Polskiej umową międzynarodową) oraz art. 91 Konstytucji RP (miejsce ratyfikowanej umowy międzynarodowej w polskim porządku prawnym)⁴.

Materialną kotwicą ustrojowych podstaw państwa jest suwerenność do której TK odwołał się m.in. w wyroku dotyczącym konstytucyjności traktatu lizbońskiego (dalej: TL). TK zauważył, że rozumienie suwerenności jako władzy najwyższej i nieograniczonej, zarówno w stosunkach wewnętrznych, jak i zewnętrznych państwa, podlega zmianom, które odpowiadają zmianom dokonującym się w świecie. To z kolei sprawia, że suwerenność nie jest już postrzegana jako nieograniczona możliwość wpływania na inne państwa czy też jako wyraz potęgi, która nie podlega wpływom zewnętrznym, przeciwnie, swoboda działań państwa podlega ograniczeniom prawnomiędzynarodowym⁵. Jeśli zaś chodzi o zobowiązania prawnomiędzynarodowe państwa Trybunał zauważył, iż zaciągając zobowiązania państwo niekoniecznie dokonuje samoograniczenia swobody działania, przeciwnie, poszerza zakres swej działalności na dziedziny, w których wcześniej nie było obecne, natomiast zdolność do zaciągania zobowiązań międzynarodowych nie jest czynnikiem ograniczającym suwerenność, lecz jest jej dowodem. I dopóki państwa utrzymają pełną zdolność do określania form wykonywania funkcji państwowych, tj. kompetencje do określania własnych kompetencji, pozostają w świetle prawa międzynarodowego suwerennymi podmiotami⁶. Zaciąganie zobowiązań międzynarodowych i ich wykonywanie nie prowadzi więc do utraty lub ograniczenia suwerenności, lecz stanowi jej potwierdzenie, a przynależność do struktur europejskich nie stanowi ograniczenia suwerenności, lecz jest jej wyrazem. Państwa członkowskie zachowują więc suwerenność, bowiem ich konstytucje, stanowiące wyraz suwerenności, zachowują swoje znaczenie⁷. Zdaniem Trybunału suwerenność RP wyraża się w nieprzekazywalnych kompetencjach organów władzy państwowej, stanowiących o tożsamości konstytucyjnej państwa⁸. Przystąpienie do UE i związane z tym przekazanie kompetencji nie oznacza więc wyzbycia się suwerenności na rzecz Unii, bowiem granicę transferu

⁴ Pkt 2.2 cz. III uzasadnienia wyroku TK z 24 listopada 2010 r., Sygn. akt K 32/09 (OTK ZU nr 9/A/2010, poz. 108).

⁵ Pkt 2.1 cz. III uzasadnienia wyroku TK z 24 listopada 2010 r., Sygn. akt K 32/09 (OTK ZU nr 9/A/2010, poz. 108).

⁶ Tamże.

⁷ Tamże.

⁸ Tamże.

kompetencji wyznacza wskazana w preambule do ustawy zasadniczej suwerenność państwa jako wartość narodowa⁹. Z kolei zdaniem Krzysztofa Wójtowicza sądy konstytucyjne, w tym TK, stoją na stanowisku, że utrzymanie suwerenności wymaga zachowania przez państwo członkowskie pewnego zakresu kompetencji, który można określić jako nienaruszalne jądro suwerenności (Wójtowicz 2012: 110).

Inną materialną kotwicę ustrojowych podstaw państwa tworzą prawa podstawowe. Jak wiadomo, prawa podstawowe nie znalazły się w tekście traktatów założycielskich, zatem zadanie wprowadzenia praw podstawowych do wspólnotowego porządku prawnego przypadło TS. Do kwestii ochrony praw podstawowych nawiązał TK w orzeczeniu dotyczącym konstytucyjności traktatu akcesyjnego. Trybunał zauważył, że zarówno Konstytucja jak i prawo wspólnotowe oparte są na tym samym zespole wspólnych wartości, które definiują naturę demokratycznego państwa prawnego oraz katalog i treść praw podstawowych. Natomiast konsekwencją wspólnej dla wszystkich państw członkowskich aksjologii systemów prawnych jest to, że prawa zagwarantowane w europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (dalej: Konwencja) oraz prawa wynikające z tradycji konstytucyjnych wspólnych dla państw członkowskich tworzą zasady ogólne prawa wspólnotowego, co z kolei ułatwia współstosowanie i obopólnie przyjazną wykładnię prawa krajowego i wspólnotowego¹⁰. Zdaniem Trybunału prawo wspólnotowe (obecne unijne) nie powstaje więc w abstrakcyjnej oraz wolnej od wpływu państw członkowskich i ich społeczności przestrzeni europejskiej, nie jest tworzone w sposób arbitralny przez instytucje europejskie, lecz stanowi efekt wspólnych działań¹¹. Z kolei normy konstytucyjne w dziedzinie praw i wolności jednostki wyznaczają minimalny i nieprzekraczalny próg, który nie może ulec obniżeniu ani też zakwestionowaniu w wyniku wprowadzenia regulacji wspólnotowych, konstytucja pełni zaś funkcję gwarancyjną z punktu widzenia ochrony praw i wolności w niej określonych w stosunku do wszystkich podmiotów czynnych w sferze jej stosowania. Natomiast przyjazna dla prawa europejskiego wykładania ma swoje granice, nie może bowiem prowadzić do rezultatów sprzecznych z wyraźnym brzmieniem norm konstytucyjnych, niemożliwych do uzgodnienia z minimum funkcji gwarancyjnych, realizowanych przez konstytucję¹². Podobnie też w wyroku z 2011 roku zainicjowanym skargą konstytucyjną TK zauważył, że normy konstytucji w dziedzinie praw i wolności jednostki wyznaczają próg, który nie może ulec obniżeniu ani też zakwestionowaniu na skutek wprowadzenia regulacji unijnych, natomiast zakres kompetencji organizacji międzynarodowej winien zostać określony w taki sposób, aby zagwarantować

⁹ Pkt 2.2 cz. III uzasadnienia wyroku TK z 24 listopada 2010 r., Sygn. akt K 32/09 (OTK ZU nr 9/A/2010, poz. 108).

¹⁰ Pkt 8.3 cz. III uzasadnienia wyroku TK z 11 maja 2005 r., Sygn. akt K 18/04 (OTK ZU nr 5/A/2005, poz. 49).

¹¹ Pkt 6.2 cz. III uzasadnienia wyroku TK z 11 maja 2005 r., Sygn. akt K 18/04 (OTK ZU nr 5/A/2005, poz. 49).

¹² Pkt 6.4 cz. III uzasadnienia wyroku TK z 11 maja 2005 r., Sygn. akt K 18/04 (OTK ZU nr 5/A/2005, poz. 49).

prawa człowieka w zakresie porównywalnym z konstytucją¹³. Zdaniem Trybunału porównywalność dotyczy, z jednej strony katalogu praw, z drugiej natomiast, zakresu dopuszczalnej ingerencji w te prawa, przy czym wymóg zapewnienia odpowiedniej ochrony praw człowieka dotyczy ogólnego standardu i nie oznacza konieczności zapewnienia identycznej ochrony każdego z praw rozpatrywanych z osobna¹⁴.

Materialną kotwicę ustrojowych podstaw państwa wyznacza także tożsamość narodowa w znaczeniu tożsamości konstytucyjnej – zobowiązanie do jej poszanowania kierowane do unijnego prawodawcy. Dodać należy, że państwa członkowskie kwestionując prawo unijne, odwołują się również do zasady kompetencji powierzonych, wskazując na akty *ultra vires* instytucji UE.

Tożsamość narodowa vs. tożsamość konstytucyjna

Zdaniem rzecznika generalnego Miguela Poiaresa Maduro tożsamość narodowa obejmuje tożsamość konstytucyjną państw członkowskich, co znalazło potwierdzenie w art. 1-5 konstytucji dla Europy oraz w art. 4 ust. 2 traktatu ustanawiającego UE (w wersji z Lizbony), gdzie czytamy, że Unia szanuje tożsamość narodową, która jest nierozzerwalnie związana z podstawowymi strukturami politycznymi i konstytucyjnymi państw członkowskich. Natomiast zachowanie tożsamości konstytucyjnej państw członkowskich jest obowiązkiem spoczywającym na Unii, który wynika z istoty projektu europejskiego zapoczątkowanego w latach pięćdziesiątych, polegającego na pogłębianiu integracji przy zachowaniu politycznej egzystencji państw¹⁵. Nadto, zdaniem Miguela Maduro, jeżeli zachowanie tożsamości konstytucyjnej państw członkowskich może stanowić słuszny interes mogący, co do zasady, uzasadniać ograniczenie obowiązków nałożonych prawem wspólnotowym (obecnie unijnym), państwo członkowskie może tym bardziej powoływać się na niego, aby uzasadnić swoją ocenę środków konstytucyjnych, które powinny uzupełniać prawodawstwo wspólnotowe w celu zagwarantowania poszanowania na jego terytorium zasad i reguł w nim zawartych lub leżących u jego podstaw, przy czym zachowanie tożsamości konstytucyjnej państw członkowskich nie może być rozumiane jako bezwzględne poszanowanie wszystkich zasad konstytucyjnych¹⁶.

Zdaniem Massima La Torre poszanowanie tożsamości konstytucyjnych implikuje, że istnieje europejskie prawo konstytucyjne oraz że prawo to jest zbudowane na prawie konstytucyjnym państw członkowskich, *ergo* początków procesu integracji należy poszukiwać w krajowych klauzulach konstytucyjnych, które otworzyły krajowe systemy prawne na procesy integracyjne (La Torre 2014: 423). La Torre

¹³ Pkt 2.9 cz. III uzasadnienia wyroku TK z 16 listopada 2011 r., Sygn. akt SK 45/09 (OTK ZU nr 9/A/2011, poz. 97).

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Opinia rzecznika generalnego Miguela Poiaresa Maduro przedstawiona 8 października 2008 r. w sprawie *Michaniki AE przeciwko Ethniko Symvoulío Radiotileorasis, Ypoyrgos Epikrateias* (sprawa C- 213/07), pkt 31.

¹⁶ Tamże, pkt 33.

dodaje, że tożsamość konstytucyjna jest swego rodzaju tarczą, za pomocą której można chronić konstytucje krajowe przeciwko samogenerującej się presji integracji (La Torre 2014: 423–424). Tożsamość konstytucyjna to także rozpoznanie swojej odrębności kulturowej i narodowej w drodze refleksji nad prawami podstawowymi akceptowanymi w danym społeczeństwie (Zirk-Sadowski 2012: 1). Z kolei zdaniem Krzysztofa Wójtowicza tożsamość narodowa nie tylko odwołuje się do kultury, języka czy obyczajów, lecz jest powiązana z tożsamością państwową, która wynika z samego istnienia państwa jako odrębnego bytu (Wójtowicz 2010: 110). Monika Claes twierdzi natomiast, że zarówno tożsamość narodowa jak i tożsamość konstytucyjna wyrażają to samo poczucie 'my', tj. poczucie wspólnoty, które wydaje się wymagać ochrony w obliczu integracji europejskiej (Claes 2013: 109).

Tożsamość narodowa na gruncie prawa unijnego

Jak zostało zauważone, poszanowanie tożsamości narodowych w znaczeniu tożsamości konstytucyjnych, stanowi zobowiązanie na gruncie prawa unijnego. Po raz pierwszy odwołanie do tożsamości narodowej zostało zawarte w traktacie z Maastricht. W art. F ust. 1 TUE czytamy, że Unia szanuje tożsamość narodową państw członkowskich, których systemy rządu opierają się na zasadach demokracji. Natomiast obecnie stosowny zapis znajduje się w art. 4 ust. 2 TUE (Lizbona), gdzie czytamy, że Unia szanuje równość państw członkowskich wobec traktatów, a także ich tożsamość narodową, nierozzerwalnie związaną z ich podstawowymi strukturami politycznymi i konstytucyjnymi, w tym w odniesieniu do samorządu regionalnego i lokalnego. Podobne sformułowanie zawarte zostało w Karcie Praw Podstawowych (dalej: KPP), gdzie w preambule znajdujemy, że Unia przyczynia się do ochrony i rozwoju wspólnych wartości, szanując różnorodność kultur i tradycji narodów Europy, jak również tożsamość narodową państw członkowskich i organizację ich władz publicznych na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym. Jednakże tym, co wyróżnia obecne postanowienie odnoszące się do tożsamości narodowej jest to, że objęte jest kognicją TS UE¹⁷.

Leonard Besselink zwraca uwagę, że tożsamość narodowa niekoniecznie jest zbieżna z tożsamością państwa, natomiast sformułowanie, jakie ostatecznie znalazło się w TL, kładzie nacisk na aspekt polityczny i konstytucyjny (Besselink 2010: 42). Zatem w takim stopniu, w jakim TL odwołuje się do struktur państwa, mamy do czynienia z przesunięciem akcentu od tożsamości narodowej do tożsamości konstytucyjnej (Besselink 2010: 44). Besselink zwraca ponadto uwagę, że postanowienie art. 4 ust. 2 TUE kwalifikuje zasadę pierwszeństwa prawa unijnego oraz modyfikuje orzecznictwo *Costa v. ENEL*. Ten wyjątek od zasady pierwszeństwa (a dokładniej

¹⁷ W doktrynie obecny jest także pogląd, że przed TL TS mógł wypowiadać się w kwestii tożsamości konstytucyjnej, podobnie jak wypowiadał się w kwestii praw podstawowych, wywodząc je z ogólnych zasad prawa i tradycji konstytucyjnych wspólnych dla państw członkowskich. Dodać należy, że podobnie przedstawia się kwestia rządów prawa w UE (Zob. Clots 2015: 77).

od zasady nadrzędności) prawa unijnego jest ograniczony do kwestii tożsamości konstytucyjnej, co z kolei sugeruje, że kwestie, które nie są podstawowe, i tym samym nie przyczyniają się do tożsamości konstytucyjnej państw członkowskich, nie znajdują się w tej uprzywilejowanej pozycji wobec prawa UE (Besselink 2010: 48).

Doprecyzowanie znaczenia terminu tożsamość narodowa jest zadaniem pozostawionym dla TS. W wyroku z 1989 roku Trybunał zauważył, że nawet jeśli cała ludność nie posługuje się językiem irlandzkim, nie stoi to na przeszkodzie, aby polityka rządu irlandzkiego była tak zaprojektowana, by nie tylko podtrzymywać, lecz także promować posługiwanie się językiem irlandzkim jako środkiem wyrażania tożsamości i kultury narodowej. Stawiany więc nauczycielom publicznych szkół kształcenia zawodowego wymóg znajomości języka irlandzkiego na pewnym poziomie jest jednym ze środków podjętych przez rząd irlandzki w ramach tej polityki¹⁸. Trybunał dodał, że postanowienia traktatu nie stoją na przeszkodzie w prowadzeniu polityki zmierzającej do ochrony i promocji języka narodowego państwa członkowskiego jako jednocześnie pierwszego języka urzędowego, przy czym realizacja tej polityki nie może naruszać podstawowej swobody – przepływu pracowników¹⁹.

Na temat tożsamości narodowej wypowiedział się również TS w wyroku z 1996 roku. W postępowaniu przed TS rząd Wielkiego Księstwa Luksemburga podnosił, że nauczyciele, by przekazywać tradycyjne wartości muszą być obywatelami Luksemburga, co więcej, z uwagi na wielkość kraju i jego szczególną sytuację demograficzną wymóg obywatelstwa jest niezbędnym warunkiem zachowania tożsamości narodowej²⁰. W odpowiedzi Trybunał zauważył, że chociaż zachowanie tożsamości narodowej państw członkowskich jest uzasadnione celem respektowanym przez wspólnotowy porządek prawny, interes, na jaki powołuje się Wielkie Księstwo Luksemburga może, nawet w tak szczególnie wrażliwych obszarach jak edukacja, nadal być skutecznie zabezpieczony w inny sposób niż w drodze wyłączenia obywateli z innych państw członkowskich²¹. Zatem konieczność ochrony tożsamości narodowej nie może uzasadniać wykluczenia obywateli innych państw członkowskich ze wszystkich stanowisk w obszarze takim jak edukacja, z wyjątkiem tych związanych bezpośrednio lub pośrednio z udziałem w wykonywaniu uprawnień przyznanych na mocy prawa publicznego oraz wykonywaniem obowiązku zaprojektowanym na ochronę ogólnych interesów państwa lub władz publicznych²².

W kwestii tożsamości narodowej wypowiedział się również TS w wyroku z 2010 roku. Rząd austriacki podnosił, że zakwestionowane przepisy mają na celu ochronę tożsamości konstytucyjnej Republiki Austrii, natomiast sama ustawa

¹⁸ Wyrok z 28 listopada 1989 r., *Anita Groener przeciwko Minister for Education and the City of Dublin Vocational Educational Committee*, sprawa C-379/87, Zb. Orz. (1989) 03967, pkt 18.

¹⁹ Tamże, pkt 19.

²⁰ Wyrok z 2 lipca 1996 r., *Komisja Wspólnot Europejskich przeciwko Wielkiemu Księstwu Luksemburga*, sprawa C-473/93, Zb. Orz. (1996) I-03207, pkt 32.

²¹ Tamże, pkt 35.

²² Tamże, pkt 36.

o zniesieniu szlachectwa, która co prawda nie stanowi elementu zasady republiki będącego podstawą konstytucji federalnej, jest decyzją na rzecz formalnej równości wobec prawa wszystkich obywateli, i żaden obywatel austriacki nie powinien zostać wyszczególniony poprzez użycie przy nazwisku przedimka wskazującego szlachectwo, tytuł lub honor, którego jedyną funkcją jest wyróżnienie osoby posługującej się nim i który nie ma żadnego związku z zawodem tej osoby lub jej wykształceniem²³. W odpowiedzi TS zauważył, że w kontekście historii konstytucyjnej Austrii ustawa o zniesieniu szlachectwa może być brana pod uwagę jako element tożsamości narodowej przy dokonywaniu zestawienia uzasadnionych interesów z zagwarantowanymi w prawie Unii swobodnym przepływem osób²⁴.

Dodać należy, że tożsamość narodowa nie korzysta z całkowitej ochrony w ramach prawa unijnego, lecz musi być równoważona wobec zasady jednolitego stosowania prawa unijnego, natomiast realizacja tego obowiązku jest zadaniem przypadającym zarówno TS jak i sądom konstytucyjnym państw członkowskich, stanowiących część złożonego systemu orzecznictwa konstytucyjnego (Bogdandy, Schill 2011: 1420).

Tożsamość konstytucyjna w orzecznictwie wybranych sądów konstytucyjnych

Jak zostało zauważone, państwa członkowskie odwołują się do tożsamości konstytucyjnej raczej aniżeli do tożsamości narodowej. Do kwestii tożsamości konstytucyjnej nawiązała po raz pierwszy francuska Rada Konstytucyjna w decyzji z 2006 roku, w której czytamy, że transpozycja dyrektywy nie może być sprzeczna z regułą lub zasadą nieodłącznie związaną z tożsamością konstytucyjną Francji, chyba że ustawodawca wyraził na to zgodę²⁵, formuła, która została następnie przywołana w decyzji Rady z 2011 roku²⁶. Natomiast we wcześniejszej decyzji z 2010 roku dotyczącej priorytetowego pytania konstytucyjnego, Rada Konstytucyjna stwierdziła, że w sytuacji braku zakwestionowania reguły lub zasady nieodłącznie związanej z tożsamością konstytucyjną Francji, Rada Konstytucyjna nie jest właściwa do kontrolowania z prawami i wolnościami gwarantowanymi przez konstytucję przepisów prawa, które ograniczają się wyłącznie do wysuwania wniosków z przepisów bezwarunkowych i precyzyjnych dyrektywy UE²⁷. Nastąpiło więc zawężenie rozumienia terminu tożsamość konstytucyjna do kwestii najważniejszych, czy też najbardziej istotnych, definiujących jądro konstytucji (Wójtowicz 2010: 125).

²³ Wyrok z 22 grudnia 2010 r., *Ilonka Sayn-Wittgenstein przeciwko Landeshauptmann von Wien*. sprawa C-208/09, Zb. Orz. (2010) I-13693, pkt. 74.

²⁴ Tamże, pkt. 83.

²⁵ Décision n° 2006-540 DC du 27 juillet 2006 (*Loi relative au droit d'auteur et aux droits voisins dans la société de l'information*), 19ème considérant.

²⁶ Décision n° 2011-631 DC du 09 juin 2011 (*Loi relative à l'immigration, à l'intégration et à la nationalité*), 45ème considérant.

²⁷ Décision n° 2010-79 QPC du 17 décembre 2010 (M. Kamel D.), 3ème considérant.

Do kwestii tożsamości konstytucyjnej nawiązywał także w swoich orzeczeniach niemiecki Federalny Sąd Konstytucyjny (dalej: FSK). W orzeczeniu dotyczącym traktatu lizbońskiego, FSK zauważył, że Ustawa Zasadnicza upoważnia, co prawda, ustawodawcę do daleko idącego przeniesienia suwerennych praw na UE, przy czym upoważnienie, o jakim tutaj mowa, obwarowane jest warunkiem, mianowicie, zostanie zachowana suwerenna państwowość konstytucyjna w oparciu o program integracyjny, zgodnie z zasadą przyznania, i przy poszanowaniu tożsamości konstytucyjnej państw członkowskich, co więcej, państwa członkowskie nie utracą swoich zdolności do odpowiedzialnego, politycznego i społecznego kształtowania odpowiednich warunków życia²⁸.

Należy zaznaczyć, że w niemieckim porządku prawnym tożsamość konstytucyjna jest ściśle powiązana z art. 79 ust. 3 UZ, który chroni materialne jądro konstytucji przed dokonywaniem zmian²⁹. Opierając się na tej podstawie prawnej, FSK kontroluje, czy akt prawny UE narusza niemiecką tożsamość konstytucyjną i tym samym nie ma zastosowania na terytorium Niemiec³⁰. Zdaniem FSK otwartość na integrację europejską niemieckiego porządku prawnego jest ograniczana przez niezbywalną tożsamość konstytucyjną³¹. Stanowi też, że zachowanie suwerenności państwowej znajduje wyraz w wyraźnym uznaniu przez traktat lizboński konieczności poszanowania tożsamości narodowej (art. 4 ust. 2 TUE) oraz w prawie do wystąpienia z Unii (art. 50 TUE)³².

FSK wypowiedział się również w kwestii tożsamości konstytucyjnej w sprawie *Honeywell*. FSK zauważył, że jest uprawniony, co więcej, jest nawet zobowiązany do kontrolowania działań europejskich organów i jednostek organizacyjnych, czy są wynikiem oczywistego przekroczenia kompetencji czy też wykonywania kompetencji w obszarze tożsamości konstytucyjnej i do ewentualnego stwierdzenia

²⁸ BVerfG, 2 BvE 2/08 vom 30.6.2009 (*Lissabon-Urteil*), Rn 226.

²⁹ Art. 79 ust. 3 UZ stanowi: „Niedopuszczalna jest zmiana Ustawy Zasadniczej odnośnie zmiany struktury Federacji w krajach związkowych, zasadniczego współdziałania krajów związkowych przy stanowieniu ustawodawstwa lub dotycząca opisanych w art. 1 i 20 praw podstawowych”, z kolei w art. 1 UZ czytamy: „1) Godność człowieka jest nienaruszalna. Obowiązkiem władzy publicznej jest jej poszanowanie i ochrona. 2) Dlatego naród niemiecki uznaje nienaruszalne i niezbywalne prawa człowieka jako podstawę każdej wspólnoty ludzkiej, pokoju i sprawiedliwości na świecie. 3) Następujące prawa podstawowe są wiążące dla ustawodawstwa, władzy wykonawczej i wymiaru sprawiedliwości jako prawo bezpośrednio obowiązujące”, natomiast w art. 20 UZ czytamy: 1) Republika Federalna Niemiec jest demokratycznym i socjalnym państwem federalnym. 2) Cała władza zwierzchnia pochodzi od narodu. Naród sprawuje władzę przez wybory i głosowania oraz przez uprawnione organy władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowej. 3) Władza ustawodawcza jest związana porządkiem konstytucyjnym, władza wykonawcza i władza sądownicza związane są ustawą i prawem. 4) Wszyscy obywatele niemieccy mają prawo do czynnego oporu przeciwko każdemu, kto podejmuje kroki w celu zmiany porządku prawnego, o ile nie jest możliwe przeciwdziałanie innymi środkami”.

³⁰ BVerfG, 2 BvE 2/08 vom 30.6.2009 (*Lissabon-Urteil*), Rn 240.

³¹ Tamże, Rn 219.

³² Tamże, Rn 153. (Zob. też Wójtowicz 2010:19–20).

nieskuteczności działań wykraczających poza rzezczone kompetencje dla niemieckiego porządku prawnego³³.

Do kwestii tożsamości konstytucyjnej FSK nawiązywał także w swoich wcześniejszych orzeczeniach. Mianowicie w sprawie *Internationale Handelsgesellschaft*, FSK nawiązał do tożsamości konstytucyjnej Niemiec stanowiąc, że art. 24 UZ niweczy jakąkolwiek nowelę traktatu, która zagrażałaby tożsamości obowiązującej struktury konstytucyjnej. Art. 24 UZ nie obejmuje transferu kompetencji ustawodawczych do organizacji międzynarodowej, który zmieniałby niemiecką tożsamość konstytucyjną, wymagałoby to bowiem zmiany konstytucji³⁴. W podobnym tonie wypowiedział się w sprawie *Wünsche Handelsgesellschaft*. FSK odniósł się tym razem do granicy, jaką wyznacza tożsamość niemieckiego porządku konstytucyjnego. W orzeczeniu czytamy, że upoważnienie na podstawie art. 24 ust. 1 UZ nie jest wolne od ograniczeń konstytucyjnych. Przepis ten nie uprawnia bowiem, by w drodze przyznania praw zwierzchnich międzyrządowym jednostkom organizacyjnym zarzucić tożsamość obowiązującego porządku konstytucyjnego Republiki Federalnej Niemiec³⁵.

Odnosząc się do ostatnich wydarzeń związanych z kryzysem finansowym w strefie euro, FTK w orzeczeniu dotyczącym pomocy finansowej dla Grecji³⁶ jak również pakietu ratunkowego dla strefy euro³⁷, zinterpretował autonomię finansową niemieckiego parlamentu jako podstawowy element tożsamości konstytucyjnej, stanowiąc, że autonomia fiskalna jest niezbywalna (Huber 2015: 92).

Z kolei włoski Sąd Konstytucyjny (dalej: SK) w swoich orzeczeniach odwołuje się do porządku prawnego (podstawowych zasad konstytucyjnych) oraz do niezbywalnych praw człowieka, wyznaczających granicę dla przenikania prawa wspólnotowego (obecnie unijnego) w wewnętrzny porządek prawy. W orzeczeniu *Frontini* SK zarezerwował dla siebie prawo do kontrolowania prawa pochodnego Wspólnoty z podstawowymi zasadami i wartościami włoskiego porządku konstytucyjnego, tj. z normami, które nie są zwykłymi normami konstytucyjnymi, lecz są normami ponadkonstytucyjnymi, do których należą m.in. niezbywalne prawa człowieka³⁸. I o ile prawo UE może odbiegać od zwykłych postanowień konstytucyjnych, ponadkonstytucyjne zasady działają jak ograniczenia kontrolne (*controlimiti*) w stosunku do prawa unijnego, *ergo* instytucje UE nie mogą naruszać podstawowych zasad włoskiego porządku konstytucyjnego. Z kolei w orzeczeniu *Fragd* SK wyznaczył granicę dla

³³ BVerfG, 2 BvR 2661/06 vom 6.7.2010 (*Honeywell-Beschluss*), Rn 55.

³⁴ Beschluß des Zweiten Senats vom 29. Mai 1974, BvL 52/71, BVerfGE 37, 271 (*Solange I*), Rn 43.

³⁵ Beschluß des Zweiten Senats vom 22. Oktober 1986, 2 BvR 197/83, BVerfGE 73, 339 (*Solange II*), Rn 104.

³⁶ Urteil des Zweiten Senats vom 7. September 2011, 2 BvR 987/10, 2 BvR 1485/10, 2 BvR 1099/10.

³⁷ Urteil des Zweiten Senats vom 18. März 2014, 2 BvR 1390/12, 2 BvR 1421/12, 2 BvR 1438/12, 2 BvR 1439/12, 2 BvR 1440/12, 2 BvR 1824/12, 2 BvE 6/12.

³⁸ Corte Costituzionale, sentenza 183/1973, 18 dicembre 1973, 9° considerato.

stosowania zasady pierwszeństwa, jaką stanowią podstawowe zasady konstytucyjne oraz niezbywalne prawa jednostki³⁹.

Natomiast hiszpański Trybunał Konstytucyjny wypowiedział się w 2004 roku w sprawie zgodności traktatu konstytucyjnego z konstytucją Hiszpanii, poszerzył zakres znaczeniowy klauzuli integracyjnej pod względem materialnym. Zdaniem Trybunału art. 93 konstytucji obejmuje dorozumianie również materialnych granic integracji, które nie mogą zostać naruszone, do których należą: suwerenność, podstawowe struktury konstytucyjne, a także podstawowe wartości i zasady, przede wszystkim zaś prawa podstawowe⁴⁰.

W sprawie tożsamości narodowej (konstytucyjnej) wypowiedział się także polski Trybunał Konstytucyjny. W orzeczeniu dotyczącym Europejskiego Nakazu Aresztowania (dalej: ENA) TK podkreślał, że prawo konstytucyjne nie może zostać pominięte, nawet jeśli jest sprzeczne z prawem UE⁴¹. Z kolei w orzeczeniu dotyczącym konstytucyjności traktatu lizbońskiego TK zauważył, że tożsamość konstytucyjna jest pojęciem wyznaczającym zakres wyłączenia spod kompetencji przekazania materii należących do tzw. twardego jądra, tj. materii kardynalnych dla podstaw ustroju państwa⁴². I niezależnie od trudności związanych z ustaleniem katalogu kompetencji, które nie mogą zostać przekazane, do materii objętych całkowitym zakazem przekazania należy zaliczyć postanowienia określające zasady naczelne konstytucji oraz postanowienia dotyczące praw jednostki wyznaczające tożsamość państwa, w tym wymóg zapewnienia ochrony godności człowieka i praw konstytucyjnych, zasadę państwowości, zasadę demokracji, zasadę państwa prawa, zasadę sprawiedliwości społecznej, zasadę pomocniczości, a także wymóg zapewnienia lepszej realizacji wartości konstytucyjnych i zakaz przekazywania władzy ustrojodawczej oraz kompetencji do kreowania kompetencji⁴³. Zdaniem TK gwarancją zachowania tożsamości konstytucyjnej RP pozostaje art. 90 konstytucji i określone w nim granice przekazywania kompetencji⁴⁴. Nadto w przekonaniu TK interpretacja postanowień traktatowych zmierzająca do przekreślenia suwerenności państwowej czy też do zagrożenia tożsamości narodowej, tj. do pozatraktatowego przejmowania suwerenności w zakresie kompetencji nieprzekazanych, byłaby sprzeczna z traktatem lizbońskim. Traktat potwierdza bowiem doniosłość zasady zachowania suwerenności w procesie integracji europejskiej, co z kolei jest zbieżne z wyznacznikami

³⁹ Corte Costituzionale, sentenza 232/1989, 13 aprile 1989, 3.1° considerato.

⁴⁰ Declaración del Pleno del Tribunal Constitucional 1/2004, de 13 de diciembre de 2004, pkt 2 (BOE núm. 3, de 4 de enero de 2005).

⁴¹ Zob. pkt 4.2 i pkt 4.3.cz. III uzasadnienia wyroku TK z 27 kwietnia 2005 r., Sygn. akt P 1/05 (OTK ZU nr 4/A/2005, poz. 42).

⁴² Zob. pkt 2.1 cz. III uzasadnienia wyroku TK z 24 listopada 2010 r., Sygn. akt K 32/09 (OTK ZU nr 9/A/2010, poz. 108).

⁴³ Zob. pkt 2.1 cz. III uzasadnienia wyroku TK z 24 listopada 2010 r., Sygn. akt K 32/09 (OTK ZU nr 9/A/2010, poz. 108).

⁴⁴ Tamże.

kultury integracji europejskiej sformułowanymi w konstytucji⁴⁵. Zdaniem TK sądy konstytucyjne państw członkowskich podzielają przekonanie o podstawowym znaczeniu konstytucji jako aktu gwarantującego suwerenność państwa, a także o szczególnej roli sądownictwa konstytucyjnego w dziedzinie ochrony tożsamości konstytucyjnej państw członkowskich, wyznaczającej zarazem tożsamość traktatową UE⁴⁶. Natomiast suwerenność RP wyraża się w nieprzekazywalnych kompetencjach organów władzy państwowej, stanowiących o tożsamości konstytucyjnej państwa. Trybunał podziela też pogląd obecny w doktrynie, że kompetencje objęte zakazem przekazania stanowią o tożsamości konstytucyjnej, odzwierciedlając wartości, na jakich opiera się konstytucja⁴⁷.

Z kolei czeski Sąd Konstytucyjny w pierwszym orzeczeniu dotyczącym konstytucyjności traktatu lizbońskiego orzekł, że poszanowanie rządów prawa oraz praw i wolności jednostki stanowi istotę republiki, pozostają więc poza zasięgiem ustawodawcy konstytucyjnego. Sąd Konstytucyjny zauważył, że przekazanie kompetencji organów Republiki Czeskiej nie może iść tak dalece, by naruszało istotę republiki jako suwerennego i demokratycznego państwa, opartego na zasadzie praworządności, poszanowaniu praw i wolności człowieka i obywatela lub też na wprowadzeniu zmian do koniecznych warunków demokratycznego państwa opartego na rządach prawa⁴⁸. Dodał też, że Republika Czeska będzie musiała przejść z powrotem kompetencje przekazane UE, jeśli standard ochrony konstytucyjnych praw i wolności gwarantowanych przez Unię stałby się niemożliwy do zaakceptowania. W orzeczeniu czytamy, że ochrona podstawowych praw i wolności leży w obszarze tzw. materialnego rdzenia konstytucji, który znajduje się poza zasięgiem ustawodawcy konstytucyjnego, i jeśli poziom ochrony zapewniany w UE byłoby niewystarczający, organy Republiki Czeskiej będą musiały przejść przekazane już kompetencje, w celu zapewnienia ich przestrzegania⁴⁹. W podobnym tonie wypowiedział się Sąd Konstytucyjny w orzeczeniu dotyczącym słowackich emerytur potwierdzając swoje wcześniejsze stanowisko, wyartykułowane w pierwszym orzeczeniu odnoszącym się do traktatu lizbońskiego. Sąd Konstytucyjny stwierdził mianowicie, że zachowuje prawo do kontrolowania instytucji unijnych w trzech sytuacjach: niefunkcjonowania instytucji Unii, dla ochrony materialnego rdzenia konstytucji oraz w celu kontroli działań instytucji i organów UE z uwagi na to czy nie wykroczyły poza przyznane im kompetencje działając *ultra vires*⁵⁰. Natomiast w drugim orzeczeniu dotyczącym traktatu lizbońskiego Sąd Konstytucyjny odwołał się do tożsamości wartości⁵¹.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Ústavní soud České republiky, 2008/11/26 - Pl. ÚS 19/08 (*Treaty of Lisbon I*), pkt 97.

⁴⁹ Ústavní soud České republiky, 2008/11/26 - Pl. ÚS 19/08 (*Treaty of Lisbon I*), pkt 196.

⁵⁰ Ústavní soud České republiky, 2012/01/31 - Pl. ÚS 5/12 (*Slovak Pensions XVII*), VII.

⁵¹ Ústavní soud České republiky, 2009/11/03 - Pl. ÚS 29/09 (*Treaty of Lisbon II*), pkt

Należy stwierdzić, że pomimo widocznych różnic w rozkładaniu akcentów, sądy konstytucyjne państw członkowskich charakteryzuje podobne rozumienie tożsamości narodowej (konstytucyjnej), do której należy: ochrona państwowości, ochrona formy rządów oraz fundamentalnych zasad organizacji państwa jak: federalizm, samorząd regionalny i municypalny, demokracja, rządy prawa oraz prawa podstawowe (Bogdandy, Schill 2011: 1439–1440).

Uwagi końcowe

Zdaniem Krzysztofa Wójtowicza sądy konstytucyjne państw członkowskich skorzystały z szansy, jaką dało im powiązanie w art. 4 ust. 2 TUE tożsamości narodowej państw członkowskich z ich podstawowymi strukturami politycznymi i konstytucyjnymi i tym samym nie tylko wypełniają treścią pojęcie tożsamości konstytucyjnej lecz przekształcając traktatową tożsamość narodową w tożsamość konstytucyjną uzasadniają swoje prawo do kontrolowania zarówno zakresu przekazywanych Unii kompetencji, jak i sposobu korzystania z nich (Wójtowicz 2010: 128). Ponadto z uwagi na dużą treściową pojemność kategorii tożsamość konstytucyjna, ma ona największe szanse, by stać się dla sądów konstytucyjnych zasadą referencyjną, pozwalającą na zidentyfikowanie ustrojowej istoty państwa członkowskiego UE (Wójtowicz 2010: 128). Istotną kwestią jest również i to, że mamy do czynienia ze zmianą narracji, innymi słowy narracja odwołująca się do tożsamości zastępuje narrację odwołującą się do suwerenności⁵².

Jeżeli zaś chodzi o przyjęte na użytek niniejszego opracowania tezy, należy stwierdzić, że po pierwsze, poszanowanie tożsamości narodowych, w znaczeniu tożsamości konstytucyjnych państw członkowskich, stanowi obecnie zobowiązanie na gruncie prawa unijnego; po drugie, odwoływanie się do tożsamości konstytucyjnych przez sądy konstytucyjne kształtuje wzajemne relacje pomiędzy UE a państwami członkowskimi, co więcej, kategoria tożsamości narodowej modyfikuje zasadę pierwszeństwa (a dokładniej zasadę nadrzędności) prawa unijnego oraz związane z nią orzecznictwo; po trzecie, szeroki zakres znaczeniowy pojęcia tożsamość narodowa sprawia, że jest ono użyteczną i pojemną formułą, umożliwiającą państwom członkowskim skuteczną ochronę wartości konstytucyjnych, stawiającą tamę niekontrolowanemu przenikaniu prawa unijnego w krajowe porządki prawne; po czwarte zaś, rdzeń konstytucyjny (tożsamość konstytucyjna), tj. niezbywalne suwerenne prawa państw członkowskich zakreślają nieprzekraczalne granice dla procesów integracyjnych.

⁵² Zob. Pkt 3.1 cz. III uzasadnienia wyroku TK z 24 listopada 2010 r., Sygn. akt K 32/09 (OTK ZU nr 9/A/2010, poz. 108). Podobnie też Roberto Toniatti, zdaniem którego tożsamość narodowa przekształcona w tożsamość konstytucyjną może być postrzegana jako synonim konstytucyjnej suwerenności (zob. Toniatti 2013: 66).

Bibliografia

- Beschluß des Zweiten Senats vom 22. Oktober 1986, 2 BvR 197/83, BVerfGE 73, 339 (*Solange II*).
- Beschluß des Zweiten Senats vom 29. Mai 1974, BvL 52/71, BVerfGE 37, 271 (*Solange I*).
- Besselink Leonard F.M. 2010. "National and constitutional identity before and after Lisbon". *Utrecht Law Review*. iss. 3.
- Bogdandy Armin von, Stephan Schill. 2011. "Overcoming absolute primacy: Respect for national identity under the Lisbon Treaty". *Common Market Law Review*. 48 : 1417–1453.
- BVerfG, 2 BvE 2/08 vom 30.6.2009 (*Lissabon-Urteil*).
- BVerfG, 2 BvR 2661/06 vom 6.7.2010 (*Honeywell-Beschluss*).
- Claes Monica. 2013. National identity: trump card or up for negotiation? W *National constitutional identity and European integration*. Saiz Arnaiz Alejandro, Carina Alcoberro Llivina. 109–139. Cambridge-Antwerp-Portland: Intersentia Publishing Ltd.
- Cloots Elke. 2015. *National Identity in EU Law*, Oxford: Oxford University Press.
- Corte Costituzionale, sentenza 183/1973, 18 dicembre 1973.
- Corte Costituzionale, sentenza 232/1989, 13 aprile 1989.
- Décision n° 2006-540 DC du 27 juillet 2006 (*Loi relative au droit d'auteur et aux droits voisins dans la société de l'information*).
- Décision n° 2010-79 QPC du 17 décembre 2010 (*M. Kamel D.*).
- Décision n° 2011-631 DC du 09 juin 2011 (*Loi relative à l'immigration, à l'intégration et à la nationalité*).
- Declaración del Pleno del Tribunal Constitucional 1/2004, de 13 de diciembre de 2004, pkt 2 (BOE núm. 3, de 4 de enero de 2005).
- Huber Peter M. 2015. "The Federal Constitutional Court and European Integration". *European Public Law* 1 : 83–107.
- La Torre Massimo. 2014. "A Weberian Moment for Europe? Constitutionalism and the crises of European Integration". *European Public Law* 20 : 421–433.
- Opinia rzecznika generalnego Miguela Póiaresa Maduro przedstawiona 8 października 2008 r. w sprawie *Michaniki AE przeciwko Ethniko Symvoulio Radiotileorasis i Ypoyrgos Epikrateias* (sprawa C-213/07).
- Sarmiento Daniel. "The EU's constitutional core". W *National constitutional identity and European integration*. Saiz Arnaiz Alejandro, Carina Alcoberro Llivina. 177–203. Cambridge–Antwerp–Portland: Intersentia Publishing Ltd.
- Toniatti Roberto. 2013. "Sovereignty lost, constitutional identity regained". W *National constitutional identity and European integration*. Saiz Arnaiz Alejandro, Carina Alcoberro Llivina. 49–72. Cambridge–Antwerp–Portland: Intersentia Publishing Ltd.
- Urteil des Zweiten Senats vom 18. März 2014, 2 BvR 1390/12, 2 BvR 1421/12, 2 BvR 1438/12, 2 BvR 1439/12, 2 BvR 1440/12, 2 BvR 1824/12, 2 BvE 6/12.
- Urteil des Zweiten Senats vom 7. September 2011, 2 BvR 987/10, 2 BvR 1485/10, 2 BvR 1099/10.
- Ústavní soud České republiky, 2008/11/26 – Pl. ÚS 19/08 (*Treaty of Lisbon I*).
- Ústavní soud České republiky, 2009/11/03 – Pl. ÚS 29/09 (*Treaty of Lisbon II*).
- Ústavní soud České republiky, 2012/01/31 – Pl. ÚS 5/12 (*Slovak Pensions XVII*).

- Wójtowicz Krzysztof. 2012. *Sądy konstytucyjne wobec prawa Unii Europejskiej*. Warszawa: Wydawnictwa Trybunału Konstytucyjnego.
- Wójtowicz Krzysztof. 2010. „Poszanowanie tożsamości konstytucyjnej państw członkowskich Unii Europejskiej”. *Przeгляд Sejmowy* 4(99) : 9–21.
- Wyrok TK z 11 maja 2005 r., Sygn. akt K 18/04 (OTK ZU nr 5/A/2005, poz. 49).
- Wyrok TK z 16 listopada 2011 r., Sygn. akt SK 45/09 (OTK ZU nr 9/A/2011, poz. 97).
- Wyrok TK z 24 listopada 2010 r., Sygn. akt K 32/09 (OTK ZU nr 9/A/2010, poz. 108).
- Wyrok TK z 27 kwietnia 2005 r., Sygn. akt P 1/05 (OTK ZU nr 4/A/2005, poz. 42).
- Wyrok z 2 lipca 1996 r., *Komisja Wspólnot Europejskich przeciwko Wielkiemu Księstwu Luksemburga*, sprawa C-473/93, Zb. Orz. (1996) I-03207.
- Wyrok z 22 grudnia 2010 r., *Ilonka Sayn-Wittgenstein przeciwko Landeshauptmann von Wien*, sprawa C-208/09, Zb. Orz. (2010) I-13693.
- Wyrok z 28 listopada 1989 r., *Anita Groener przeciwko Minister for Education and the City of Dublin Vocational Educational Committee*, sprawa C-379/87, Zb. Orz. (1989) 03967.
- Zirk-Sadowski Marek. 2012. „Tożsamość konstytucyjna a prawo europejskie”. *Analizy Natolińskie* 1(53) : 1–34.

National identity as a factor shaping the relationships between the European Union and the Member States

Abstract

National identity in the legal terms is understood as constitutional identity. It conditions the relationships between the European Union and its Member States. Referring to the constitutional identity makes possible for the constitutional courts of the Member States to define the boundaries for the permeation of the European Union law into national legal orders. National identity is a vast formula enabling the effective protection of constitutional values within the meaning of inviolable constitutional cores of the Member States. Equally significant is the fact that the respect for national identities is a commitment, which the European Union has assumed for itself.

The article aims at outlining the evolution of relations between the European Union and its Member States within the context of national identities in the light of the case law of the constitutional courts of the Member States.

Key words: European Union, national identity, constitutional identity, constitutional courts